

~~kabbar il-ġieħ tal-lirika Maltija, meta ta' dan il-ġieħ ma kellniex biss ħlief l-ewwel ħjiel fil-versi ta' Richard Taylor, ta' Dun Dovik Mifsud Tommasi, Klement Mifsud Bonnici, Frenzo De Mannarino, Ġan Anton Vassallo, Dwardu Cachia u Ġużè Muscat Azzopardi.~~

~~Mhix ħaġa kbira għalhekk li wara l-mewt tal-Kav. Ġużè Muscat Azzopardi, li kien jitqies bħala l-Missier tal-Letteratura Maltija, Dun Karm ġie magħżul bħala President tal-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* u Direttur tar-Rivista letterarja *Il-Malti*, organu ta' l-istess *Għaqda*, karika li fha baqa' għal bosta snin, u li hu kien hadem fha bl-akbar heġġa u bl-akbar fejda u ġieħ għall-progress tal-*Għaqda* u tal-Lsien Malti.~~

~~Hekk nafu lil Dun Karm fil-ħajja u fil-ħidma tiegħu letterarja minn xi ħamsin sena 'l hawn — żmien li magħqud mal-ħamsa u għoxrin sena ta' qabel, li fihom il-ħsieb żagħżuġ trabba u tħarreġ fil-letteratura tal-lsien sabiħ ta' Dante, iġhaqqad is-sensiela ta' snin ta' ħajja twila letterarja, ħajja li kellha hekk għalġħarrieda u bla ħsieb tinħasad meta Dun Karm kien wasal biex jagħlaq il-ġhomor ta' disġhin sena u aħna lkoll konna nistennew bi ħrara kbira biex f'għeluq dan il-ġhomor hekk twil nifirhulu b'dawk ix-xewqat sbieħ u b'dak il-ġieħ li kien jistħoqqlu. Il-lum wara mewtu, ta' ftit ġranet ilu ma baqagħlniex ħlief id-dmir li nfakkrub lil sħabna l-kittieba, xjuħ u żgħazagħ u lill-poplu Malti bħala qima għal xogħlu u ismu li bihom iżzejniet il-letteratura Maltija, għax fih aħna naraw l-isbah xbieħa ta' bniedem li bih Malta għandha għalfejn tiftakar u titkabbar u tibqa' żżommu bħala mudell tal-ġenju poetiku ta' wliedha.~~

DUN KARM U JIEN

Ta' F.S. CARUANA

QABEL ma twaqqfet il-*Għaqda tal-Kittieba tal-Malti* fl-1920 jiena kont għadni ma nafux lil Dun Karm għallinqas mill-wiċċ. Iltqajt miegħu u tkellimna għall-ewwel darba meta, ftit qabel ma saret l-ewwel laqgħa, kien ġie jarani fl-uffiċċju ta' l-Istamperija *Empire Press* fejn, bil-permess tal-Kumitat ta' l-Unjoni Kattolika San Ġużep, ftit jiem wara, konna ltqajna xi erba' u tletin ruħ u waqqafna l-*Għaqda*. Kienet saret sejha għal dan il-għan lill-kittieba tal-Malti wara li l-ġurnal *Il-Habib* kien ippublikali ittra ta' theg-ġiġ li jien kont bghattlu u li għaliha wieġbu tajjeb bosta kittieba, ġurnalisti u oħrajn li kellhom għal qalbhom l-ilsien Malti. Dak in-nhar Dun Karm kien ġie fl-uffiċċju tal-*Empire Press* biex jagħti persunalment l-ade-

zjoni tiegħu għat-twaqqif tal-*Għaqda*. F'dik l-ewwel laqgħa tal-*Għaqda* kienet għet magħzula Kummissjoni biex tressaq quddiemha rapport dwar l-ortografija tal-Malti, Kummissjoni magħmula mill-Kav. Ġużè Muscat-Azzopardi, is-Sur Pawl Bellanti, il-Mons. Dun Pawl Galea, is-Sur Nin Cremona u l-Prof. Dun Karm Psaila; biex ighinuhom minn Għawdex is-Sur Ġann Vassallo, l-Avukat Ġużè Micallef u l-Mons. Dun Pawl Cauchi.

Għidt li qabel dan kont għadni ma nafux lil Dun Karm għallinqas mill-wiċċ u hekk hu, għax mill-kitba tiegħu kont nafu: kont nafu mill-poeziji sbieħ li kien jikteb fil-*Habib*, imħajjar kif kien mill-Kav. Ġużè Muscat-Azzopardi u minn Dun Pawl Galea. F'dan il-ġurnal *il-Habib*, kif ukoll fl-iehor ta' qablu *is-Salib*, Ġużè Muscat-Azzopardi megħjun minn xi erbgha bħalu kien qiegħed imexxi hidma siekta iżda qawwija u fejjieda għall-mixi 'l quddiem ta' kitba tajba b'ilsien artna – hidma li fetħet it-triq għall-iżvilupp kbir li sar f'dawn l-aħħar erbghin sena. X'kien s-sehem ta' Dun Karm f'dan il-mixi 'l quddiem fil-letteratura Maltija nafuh tajjeb.

Xi ftit qabel dan iż-żmien, kittieba tajbin bħal Annibale Preca, Napuljun Tagliaferro, Akille Ferris, Ġ. Muscat-Azzopardi, Alfons M. Galea, Dun Xand Cortis, Patri Manwel Magri, Ġensu Mifsud Bonnici, Dun Karm Psaila, Patri Anastasju Cuschieri, Ġanni Vassallo, Ninu Cremona kienu bdew bil-kitba u studju tagħhom iqanqlu l-qlub tal-Maltin veri b'għibda lejn il-lsien għażiż ta' art twelidna. Kienet il-kitba sħiħa, qawwija, fejjieda ta' dawn il-kittieba li laqtet lili wkoll. Bla ma naf kif, bdejt kull poezija jew biċċa kitba oħra bil-Malti li tolqotni w nsib f'xi gazzetta, jew f'xi ktejjeb nikkupjaha jew inwahhalha fuq speci ta' pitazz li kont insejjaħ "il-pitazz tiegħi". Fost dawn u minn tal-ewwel kien hemm erba' poeziji ta' Dun Karm li, ma' l-oħrajn sħabhom, naqrahom il-lum, naqrahom għada, kont nista' ngħid tgħallimhom bl-amment. Dawn il-poeziji ta' Dun Karm kienu *Quddiem ix-Xbiha tal-Madonna*, *L-Innu tal-Haddiema*, *il-Għanja ta' Mejju*, *Il-Wegħda*.

Wara dik l-ewwel laqgħa fl-uffiċċju ta' l-*Empire Press*, ma' Dun Karm kont niltaqa' spiss billi hu kien Membru tal-Kummissjoni kif ukoll tal-Kumitat, u mbağħad billi wara l-mewt tal-Kav. Ġużè Muscat-Azzopardi kien sar it-tieni President tal-*Għaqda*, u jiena, għal bosta snin, kont is-Segretarju tagħha. B'dawn il-kuntatti u bl-oħrajn li kelli miegħu iżjed 'il quddiem, jiena sirt naf lil Dun Karm sewwa, sirt nafu bħala l-qassis mill-aħjar, għaqli, għaref u ħabib kbir ta' kull haġa Maltija. Lili kien iħobbni, jirrispettani u jafda fija, u ma ninsieha qatt il-ferħa li hassejt meta bağħat għalija u talabni nagħtih daqqa ta' id fil-qari tal-provi meta gie biex jistampa l-*Oqbra* tiegħu, u ma ngħidx kemm hi għal qalbi l-kopja li tani iffir mata minnu bil-kliem "Lil F.S. Caruana b'radd ta' ħajr u turija ta' qalb li taf".

Kuntatt ieħor għal ħafna snin li kelli ma' Dun Karm kien fit-thejjija u stampar tad-Dizzjunarju Ingliz-Malti. Dan kien beda jiġi ikkumpilat minn Kumitat maħtur mill-Gvern u mbaġħad imħabba xi diffikultajiet li nqalghu ġie mħolli għal kollox f'idejn Dun Karm li, b'ħila u b'sabar liema bħalhom, imnexxielu jtemm dan ix-xogħol hekk meħtieġ. Jiena kont wieħed mill-membri ta' dan il-kumitat, mbaġħad, fuq talba tiegħu, bqajt nġhinu fit-tajpjar tiegħu u għal xi snin ukoll fil-qari tal-provi ta' l-istampa.

Hekk il-ħbiberija tagħna kienet kibret sewwa, spiss kont inżuru fid-dar tiegħu ta' Tas-Sliema; huwa dejjem jifraħ bija u jiżżini ħajr. Kien raġel li jisthoqqlu l-qima ta' kulħadd, bniedem ħaddiem u ma jaqta' qalbu minn xejn, u meta mitlub jagħmel xi biċċa xogħol, jagħmilha bil-ħegġa u bil-qalb u bit-tbissima f'fommu. Ma ninsa qatt meta darba x'ħin mort nagħmillu waħda miż-żjajjar tiegħi nsibu b'wiċċ dahkani qieghed fuq il-pjanu jtektek nota wara l-oħra. Kienu n-noti ta' l-*Innu Malti* li jiena kont qed nisma' għall-ewwel darba waqt li hu kien qieghed jinsgħilhom il-kliem li jixirqilhom: dak il-ħin fil-qalb poetika ta' Dun Karm kienet qed titwieled il-ghanja ħelwa, it-talba qaddisa, patrijottika li saret, li hija u li tibqa' sa ma tibqa tħabbat qalb Maltija, l-*Innu* ta' *din l-art ħelwa, l-art li tatna isimha*.

~~DUN KARM JIBQA' DEJEM F'QALBI~~ ~~FOST L-EGHŻEŻ TIFKIRIET TA' HAJTI~~

~~Ta' PATRI Ġ. DELIA S.J.~~

~~BIL-MEWT ta' Mons. Psajla tliet wieħed mill-ikbar ħbieb li kelli u li kellu l-aqwa influwenza fuqi fil-qasam tal-letteratura Maltija.~~

~~Kien hu li bil-kitba u bil-kelma tiegħu xehet fija l-ewwel xrara ta' mħabba lejn ilsien art twelidna u li fetax quddiem d-dehra sabiħa tal-ġmiel tal-poeżija Maltija.~~

~~L-ewwel kuntatt li kelli ma' Dun Karm, poeta, kien b'mezz tal-kitba tiegħu. Kelli xi tnejn u għoxrin sena. Kont Spanja, qed nistudja l-filosofija fil-Kulleġġ tagħna tal-belt ta' Granada. Billi konna ħafna studenti Ġiżwiti ta' nazzjonijiet differenti, meta kien ikollna xi akkademja letterarja f'xi okkażjoni speċjali, kulħadd kien jaqra xi poeżija bil-sien pajjiżu. Fil-bidu jien infxilt. Għax sa dak iż-żmien kont għadni qatt ma ktibt bil-Malti. Ktibt malajr Malta biex jibagħtuli xi ktieb tal-poeżiji b'lsien art twelidna.~~